

TOMÁŠ BROŽ – JAROSLAV SKOPEC – JAN LEIBL

KOSTEL SV. KATEŘINY V CHOUČI

Obr. 1. Celkový pohled od severovýchodu. Foto: Tomáš Brož, 2016.

Kostel sv. Kateřiny se do nedávné doby jevil jako stavba veskrze regionálního významu. Tomu také odpovídá prostor, který je mu věnován pouze ve stručných heslech základní soupisové literatury. Průzkum a dokumentace v roce 2010 a následně jejich rozšíření v roce 2015, jejichž výsledky shrnuje předkládaná studie, však vedly k rozpoznání takových znaků, které kostel z rámce regionální gotické architektury vymaňují.

MAJETKOPRÁVNÍ VÝVOJ OBCE

Ves Chouč je poprvé uvedena v zakládací listině litoměřické kapituly při chrámu sv. Štěpána, hlásící se do roku 1057 („Hvcsci“).¹ Nejstarší záznamy dokládající existenci fary a kostela v Chouči se nacházejí v konfirmačních knihách (fara je zmíněna k letům 1363, 1364, 1365)² a v registrech papežských desátků z let 1352, 1369, 1384, 1385, 1399 a 1405. Farář odváděl

papeži plat 3 grošů, s výjimkou roku 1399, kdy odvedl grošů 6.³ Podací právo k farnímu kostelu sv. Kateřiny měli proboštové od sv. Štěpána až do husitských válek.⁴ Doložen je k roku 1383 farář Jiřík („*Georgio plebano et ecclesie sue in Chucz*“)⁵, který pravděpodobně zemřel roku 1402, a jeho nástupcem se stal Jeroným prezentovaný vzdoroproboštem Jaroslavem z Pořešína.⁶ Po roce 1420 přešla ves do držení Jakoubka z Vřesovic,⁷ jehož rod držel Chouč po šest generací až do druhé poloviny

¹ Gustav FRIEDRICH, *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, Tomus I., Pragae MCMIV–MCMVII, str. 53 an., Chouč zmíněna na straně 56; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách*, díl II., Ch–L, Praha 1949, s. 48.

² Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum*, I/2, Praha 1874, s. 4, 36, 59–60.

³ Václav Vladivoj Tomek, *Registra decimarum papalium*, čili: Registra desátků papežských z dieceze Pražské, Praha 1873, s. 76.

⁴ August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník království českého*, Praha 1998, s. 330.

⁵ Ferdinand TANDRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské*, část II. (1380–1387), Praha 1893, s. 193. Spor o desátek ze vsi Korozluky.

⁶ Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum*, VI., Praha 1883, s. 68.

⁷ Představitel moravské nižší šlechty Jakoubek z Vřesovic se v Čechách objevuje po roce 1420. Kolem roku 1426 se stává hejtmanem žatecko-lounského svazu a aktivně se podílí na vítězství husitů v bitvě Na Běhání u Ústí nad Labem roku 1426. Podrobněji k rodu Vřesoviců: Jan BOUKAL, *Počátky rodu erbu půlměsíce, rytíři z Vřesovic v pozdním středověku*, Praha 2015, diplomová práce FF UK.

Obr. 2. Severní průčelí lodi, pohled od severovýchodu. Foto: Tomáš Brož, 2016.

16. století.⁸ Majetek Volfa z Vřesovic se stal předmětem sporů po jeho smrti v roce 1569 mezi jeho dcerami Annou a Mandalénou a jeho pozůstalými bratry. Ve snaze strýce vyplatit se sestry zadlužily a v roce 1578 o Doubravskou horu s příslušnými statky přišly, vše získal Vilém z Rožmberka.⁹ Neznámo jak, dostala se Doubravka v roce 1584 do držení Jiříka staršího z Lobkovic, který ji v roce 1586 směnil za Medvědice s Bohuslavem Kaplířem ze Sulevic.¹⁰ V majetku Kaplířů se Chouch udržela až do roku 1616,¹¹ kdy byla jako součást mirošovického panství prodána Janem Burianem Kaplířem ze Sulevic Štěpánovi

Jiřímu ze Šternberka.¹² Zadluženému Šternberkovi Janu Štefanu bylo panství zabaveno v roce 1645 a získala je Veronika Polyxena, hraběnka z Martinic, rozená ze Šternberka.¹³ Martinicové¹⁴ drželi panství Mirošovice až do roku 1668,¹⁵ kdy je Bernard Ignác hrabě z Martinic prodal Žofii Anežce hraběnce z Dietrichsteinu, jejíž dcera Marie Žofie je přinesla věnem roku 1681 bílinským Lobkovicům při sňatku s Václavem Eusebiem Ferdinandem z Lobkovic.¹⁶ Chouch se tehdy stala součástí rozsáhlého bílinského, a po vymření bílinské větve počátkem 18. století roudnického lobkovického dominia, v němž jako poddanská ves setrvala až do poloviny 19. století.

⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, díl čtrnáctý, Praha 1923, s. 144 a n.; Vnuk Jakoubka z Vřesovic Jan Ilburk získal Chouch při dělení majetku mezi příbuznými v roce 1467 spolu se Strupčicemi, Žalany, Liběšovicemi, Roudníky a Věštany, vše krátce nato připojil k hradu na Doubravské hoře, který vybudoval. Jeho syn Vilém držel Doubravskou horu od roku 1488 (král Vladislav Jagellonský mu držbu potvrdil 1498, 1507, viz Dagmar CULKOVÁ – Alena HRDÁ, *Sbírka deskových listin 1351–1801*, Inventáře SÚA 1960, fond: Úřad desk zemských – listiny (1351–1526), listina č. 776. Digitálně na <http://monasterium.net:8181/mom/CZ-NA/DZ/776/charter?q=1498>, citováno 8. května 2016). Po něm z jeho šesti synů získal horu s vesnicemi Volf v roce 1532.

⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 14*, Praha 1923, s. 145–146.

¹⁰ TAMÉŽ.

¹¹ TAMÉŽ. Za Kaplířů se také nejpozději v roce 1596 stala Chouch součástí panství Mirošovice, viz August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, díl čtrnáctý, Praha 1923, s. 218.

¹² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 14*, Praha 1923, s. 218.

¹³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 14*, Praha 1923, s. 218; Otakar VOTOČEK, *Kaple sv. Vavřince v Mirešovicích u Bíliny*, umělecko-historický rozbor Litoměřice 1969, s. 2, uloženo NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, sbírka průzkumů a dokumentace.

¹⁴ K roku 1654 uveden jako majitel panství Bernard hrabě z Martinic ze Smečenské větve. Karel DOSKOČIL, *Berní rula 2*, Praha 1953, s. 374.

¹⁵ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 14*, s. 218.

¹⁶ TAMÉŽ; Otakar VOTOČEK, *Kaple sv. Vavřince v Mirešovicích u Bíliny*, umělecko-historický rozbor Litoměřice 1969, s. 2, uloženo NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, sbírka průzkumů a dokumentace. Stanislav KASÍK – Petr MAŠEK – Marie MŽIKOVÁ, *Lobkovicové, dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 100. Ludomír KOCOUREK – Květoslava KOCOURKOVÁ, *Bílina v zrcadle staletí*, Bílina 2001, s. 6–17.

Obr. 3. Detail kalichu nad východním oknem presbytáře, pohled od východu. Foto: Tomáš Brož, 2016.

POLOHA A STRUČNÝ POPIS

Obec Chouč se nachází přibližně 5 km jižně od města Bílina. Kostel sv. Kateřiny (**obr. 1**), postavený na jihovýchodním okraji intravilánu obce, se svým západním vstupním průčelím obrací do údolí sevřeného vrchem Bořeň a Želenickým vrchem klesajícím severozápadně do Mostecké pánve. Jednoduchý orientovaný¹⁷ kostel je tvořen obdélnou lodí s odsazeným polygonálně ukončeným presbytářem, k jehož severní stěně je přiložena sakristie na čtvercovém půdorysu. Kostel je obklopen kamennou ohradní zdí vymežující obdélný okrsek bývalého hřbitova, který je přístupný zděnou branou od severozápadu.

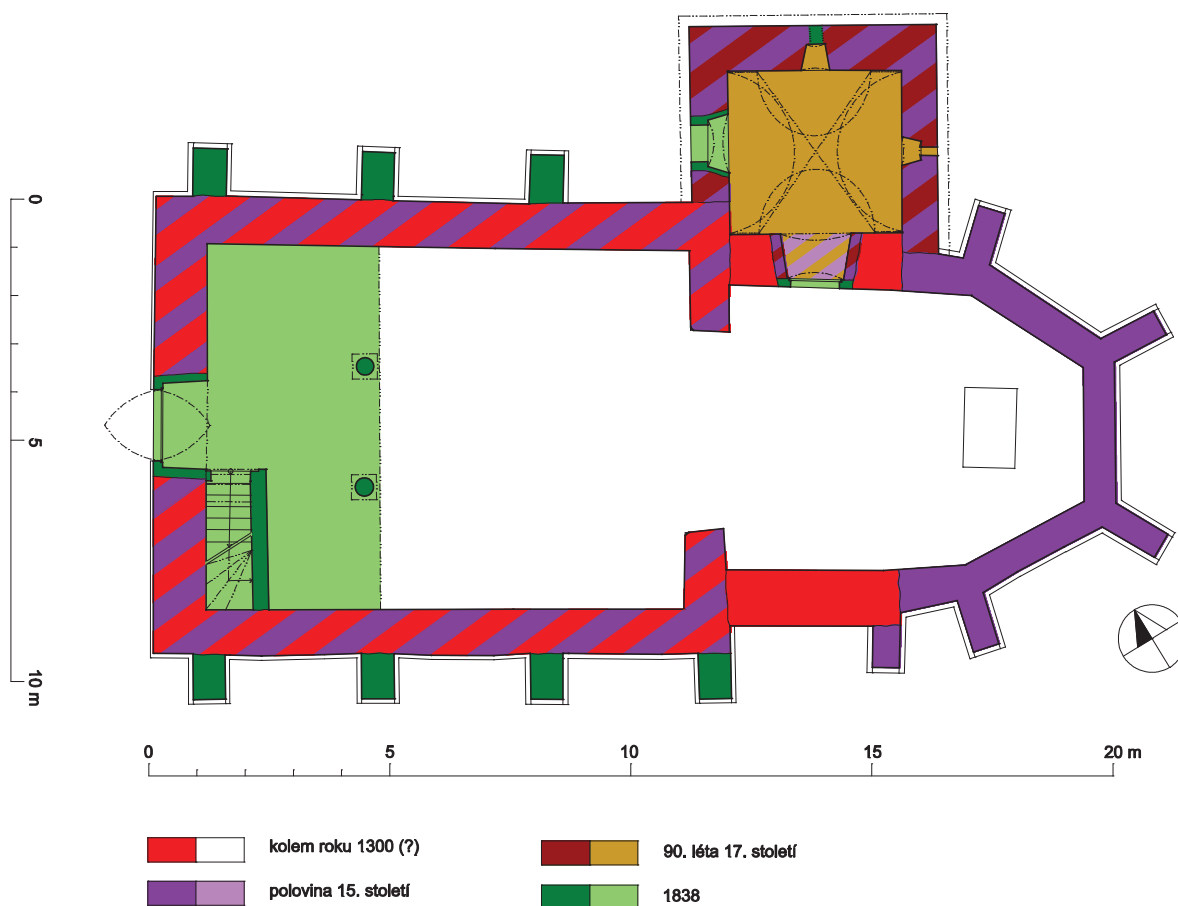
Lod' i presbytář stojí na mírně předsazeném soklu, který vyrovnává k severozápadu klesající terén. Sokl lodi je pouhou cihelnou plentou (cihly formátu 6,5–7 x 13,5–14 x 26,5–27cm) přiloženou k obvodovému zdivu lodi, sokl presbytáře je vyzděn z lomových opukových kamenů, v místě opěráků z opukových kvádrů a ukončuje jej nízký opukový kvádr s jednoduchým okosením. Jednotlivá průčelí jsou hladce omítnuta bez dalšího architektonického členění (novodobé omítky ze 70. let 20. století) a jsou ukončena korunní římsou, která je profilována ve tvaru lysis. Vstupní západní průčelí lodi je v ose prolomeno jedním hrotitým vstupním otvorem lemovaným

pískovcovým kamenným ostěním s páskem. Otvor vyplňují obdélné dvoukřídlé dveře rámové konstrukce s hrotitým nadsvětlíkem. Trojúhelný štít oddělený korunní římsou je v ose členěn jedním obdélným okenním otvorem vyplněným obdélným dvoukřídlým dřevěným oknem.

Jižní průčelí lodi je rytmizováno čtyřmi jednou odstupněnými opěráky ukončenými pultovou stříškou krytou pálenou bobrovkou, které se střídají s trojicí hrotitých okenních otvorů. Vyplňují je jednoduché okenní výplně členěné dvěma putci na tři díly. Severní průčelí lodi je řešeno shodně s tím rozdílem, že na místě východního opěráku je postavena západní zeď sakristie přiložená k severní stěně presbytáře (**obr. 2**). Její jednotlivá průčelí bez soklu jsou hladce omítnuta a ukončena jednoduchou korunní římsou. Západní průčelí je prolomeno jedním v ose umístěným okenním otvorem, který je vyplněn jednoduchým dvoukřídlým oknem za železnou pásovou mříží. Severní průčelí je, kromě čtvercového větracího otvoru těsně nad terénem, nečleněné. Východní strana je v ose prolomena úzkým, na výšku orientovaným obdélným okenním otvorem bez výplně, pod kterým se nachází čtvercový větrací otvor. Střecha sakristie je valbová, krytá pálenými taškami bobrovkami kladenými jednoduše na husté laťování. Nároží polygonálně ukončeného presbytáře jsou zpevněna obdélnými, jednou odsazenými opěráky s pultovou stříškou s nárožními armovanými opracovanými pískovcovými kvádry. Podobně jako u lodi jsou stěny prosty architektonického členění vyjma soklu a korunní římsy. Interiér presbytáře osvětlují lomeným obloukem ukončené okenní otvory, které jsou prolomeny v trojbokém závěru a v jižní stěně. Pískovcové špalety okenních nik jsou profilovány okosenou hranou, na kterou navazuje široký výžlabek zakončený šikmou stezkou, za níž se napojuje přímá špaleta s polodrážkou pro okenní výplně shodně s lodí. Nad východním okenním otvorem, který je ve spodní části zazděný omítnutým cihlovým zdivem, je ve stěně umístěna kamenná deska s reliéfem kalichu v gotickém štítu (**obr. 3**). Střecha nad lodí je sedlová, nad presbytářem zvalbená. Kryjí ji ploché pálené tašky bobrovky kladené dvojitě na řídké laťování. Nad lodí i presbytářem jsou boční roviny střechy osazeny vždy jedním vikýřem s oknem ve tvaru volského oka. Nad západním průčelím lodi střechou prostupuje rozměrný obdélný sanktusník ukončený jehlancovou střechou. Jeho stěny i střecha jsou pokryty plechovými, červenou barvou natřenými šablonami. Východní a západní stěna sanktusníku je prolomena hrotitými zvonovými okny s žaluziovými výplněmi.

Interiér kostela je přístupný v západní stěně lodi umístěným pískovcovým portálem ukončeným lomeným obloukem. Jeho nika s přímým překladem a dovnitř rozevřenými špaletami ústí v prostoru pod kruchtou. Vstup vyplňují dvoukřídlé, do interiéru otevírané dveře rámové konstrukce zavěšené na vnějších křížových závěsech. Na jižní špaletu niky navazuje příčka vymežující prostor jednoramenného dřevěného schodiště na kruchtou, které je přístupné dvoukřídlými dveřmi

¹⁷ Presbytář kostela je orientován k východojihovýchodu, pro lepší srozumitelnost popisu je uvažována přesná orientace kostela presbytářem k východu.

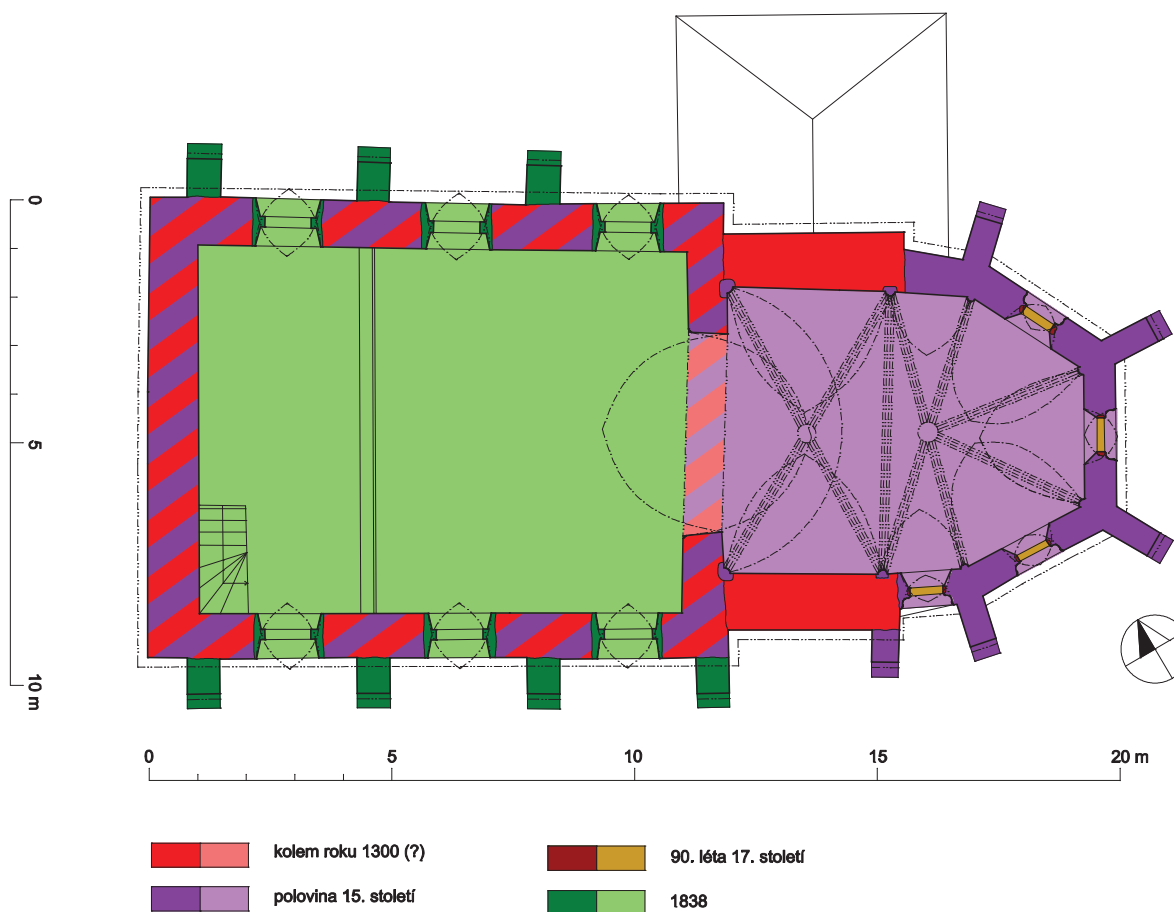
Obr. 4. Půdorysný řez vedený v úrovni vstupu s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření a kresba: Tomáš Brož a Jaroslav Skopec, 2010. Vyhodnocení: Tomáš Brož a Jaroslav Skopec, 2016.

rámové konstrukce zavěšenými na vnějších kovaných závěsech. V západní části lodi je umístěna kruchta se zděnou přímou poprsnicí, která je nesena dvěma sloupy bez patek s jednoduchou hlavicí krytou abakem (**obr. 6**). Z původně instalovaných varhan se dochovala historizující skříň bez píšťal a hrací stůl. Loď je osvětlena šesti okenními otvory umístěnými po trojicích v jižní a severní stěně. Otvory ukončené lomeným obloukem jsou prolomeny na vnějším líci hrotitě klenuté niky, jejichž hladce omítnuté špalety se mírně rozšiřují do interiéru. Na jižní stěně je mezi prvním a druhým okenním otvorem od východu umístěna kamenná konzola se sochou Panny Marie. V jihozápadním koutě lodi stojí kamenná pozdně gotická křtitelnice s dřevěným víkem (**obr. 7**). Loď má trémový strop s omítaným pohledem, který je výrazným fabionem oddělen od svislých stěn jednoduchou římsou obíhající loď po celém obvodu. Stěny i strop jsou omítnuty hladkými vápennými omítkami s monochromním bílým nátěrem.

Odsazený presbytář je od lodi oddělen hrotitým vítězným obloukem s kamenným ostěním se západní hranou profilovanou jednoduchým okosením, které probíhá až k podlaze (**obr. 8**). Je zaklenut jedním obdélným polem křížové žebrové

klenby, které je od závěru, zaklenuté paprscitou klenbou, odděleno meziklenebním žebrem (**obr. 9**). Klenební čela jsou hrotitá, stejně jako meziklenební oblouk. Žebra klínového tvaru s mělkým výžlabkem uprostřed zkosených hran (**obr. 10**) vyběhají z jehlancových polygonálních konzol (**obr. 11 a 12**) a protínají se ve vrcholu v terčových svornících. Západní nese čtyřlístou rozetu (**obr. 13**), východní hlavu Krista s křížem (**obr. 14**). Presbytář je prosvětlen čtyřmi hrotitými oblouky ukončenými okenními otvory prolomenými na vnějších stranách hrotitě klenutých nik, jejichž do interiéru se rozšiřující špalety jsou vyzděny s pískovcových kvádrů. Stěny presbytáře i klenby jsou omítnuty vápennými omítkami s monochromním bílým nátěrem.

Vstup do sakristie je prolomen v severní stěně presbytáře. Otvor s trémovou zárubní a přímým překladem je vyplněn jednokřídlými dveřmi svlakové konstrukce, které jsou zavěšeny na vnějších kovaných závěsech. Prostor je zaklenut valenou klenbou s jedním párem trojbokých styčných výsečí. V ose západní stěny je prolomený obdélný okenní otvor s jednoduchým dvoukřídlým čtyřtabulkovým oknem, které je zavěšeno na vnějších úhelníkových závěsech a v uzavřené poloze jištěno

Obr. 5. Půdorysný řez vedený v úrovni okenních otvorů lodi a presbytáře. Zaměření a kresba: Tomáš Brož a Jaroslav Skopec, 2010. Vyhodnocení: Tomáš Brož a Jaroslav Skopec, 2016.

dvěma půlobrtlíky. V každé ze zbylých dvou stěn je prolomen obdélný štěrbinový okenní otvor, z nichž severní je zazděn. Niky všech otvorů mají do interiéru rozevřené špalety se segmentovými záklenky. Stěny jsou omítnuty vápennou omítkou, která je na západní straně klenby z velké části opadána.

Krov je přístupný obdélným otvorem umístěným ve stropě lodi nad varhanami. Západní štít vyzděný z cihel formátu 6,5–7 x 13,5–14 x 28 cm je v ose prolomen obdélným okenním otvorem majícím niku s přínými špaletami a překladem. Krovová konstrukce nad lodí je hambalkové soustavy s dvojicí podélných stojatých stolic. Mezi třemi plnými vazbami jsou tři vazby prázdné. První plná vazba je přiložena k západnímu štítu, odtud východním směrem postupuje číslování tesařského značení. Konce hambalků jsou na obou stranách vynášeny podélnými vaznicemi stolic. Vaznice v plných vazbách podírají na vazných trámec osazené svislé sloupky zapřené šikmými vzpěrami vedenými rovnoběžně s krovky, podélné zavětrování je řešeno pomocí pásků. Mezi první a druhou plnou vazbou od západu je vložena stolice nesoucí sanktusník. Krov nad presbytářem je krokevní soustavy. V plné vazbě je tvořen vazným trámem, do něhož jsou zapřeny, a ve vrchole

na ostřih spojeny krovky v příčném směru tužené hambalkem. Prázdné vazby jsou shodné s tím rozdílem, že namísto do vazného trámu jsou spodní konce krovky zapřeny do krátčat napojených do výměn mezi vaznými trámy plných vazeb (**obr. 16**). Veškeré spoje jsou čepovány a jištěny dřevěnými hřeby.

DĚJINY KOSTELA A STAVEBNÍ VÝVOJ

Jak je uvedeno v úvodu, kostel sv. Kateřiny v Chouči dosud stál na okraji badatelského zájmu, přičemž v rámci odborné literatury figuruje pouze pod stručným heslem v základních soupisových pracích. Umělecké památky kostel datují obecně do 14. století,¹⁸ či do jeho druhé půle,¹⁹ Dobroslav Líbal je již konkrétnější a presbytář klade do druhé třetiny 14. století s tím, že jeho podélné stěny náleží reliktu raně gotické lodi.²⁰ Podélné strany presbytáře skutečně můžeme pokládat za

¹⁸ Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, Praha 1977, s. 532.

¹⁹ Zdeněk WIRTH, *Umělecké památky Čech*, Praha 1957, s. 260.

²⁰ Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 131–132.

Obr. 6. Pohled do lodi z presbytáře od východu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 7. Detail křtitelnice, pohled od severu. Foto: Tomáš Brož, 2016.

fragment starší stavby, neboť mají zásadně odlišnou tloušťku zdiva a k závěru presbytáře se připojují značně neorganicky. Spíše než o pozůstatek lodi se jedná o zbytek snad pravouhého, a tedy pravděpodobně raně gotického, presbytáře, jehož bližší časové určení není možné, neboť postrádáme jakékoliv datovatelné prvky. Předpokládaný pravouhlý presbytář byl později rozšířen o trojboký závěr, jehož časové zařazení bude nutné na základě nových zjištění zásadně přehodnotit. Předně se jedná o soubor tří druhů kamenických značek vytesaných na konzolách, výběžích žebér a okenních ostění (**obr. 17**). Značky typu 1 a 2 se v hojném počtu nacházejí také na kostele sv. Petra v Lounech, jehož přestavba z přelomu 50. a 60. let 15. století je zachycena v dochovaných účtech.²¹ Spojení obou staveb prostřednictvím kameníků dokládá i reliéf hlavy Krista na svorníku klenby presbytáře choučského kostela (**obr. 14**), pro nějž byl patrně předlohou reliéf velmi blízkého ztvárnění, který je umístěn na východojihovýchodním opěráku kostela sv. Petra (**obr. 15**). Přestavbu presbytáře tak bude nutné posunout až téměř o sto let později, do doby kolem přelomu 50. a 60. let 15. století. Tuto dataci též podporuje protáhlý klínový profil žebra s mělkými výžlabky, které jsou jinak u vrcholně gotických žebér v dřívější většině výrazně hlubší a klíny více tupé. Přestavbu presbytáře tak můžeme patrně spojit s novým vlastníkem obce Jakoubkem z Vřesovic, který Chouč získal za

²¹ Jan MUK – Martin EBEL, *SHP kostela sv. Petra v Lounech*, SURPMO 1989, NPÚ ÚOP v Ústí n. L., sbírka SHP, sign. 1145.

Obr. 8. Pohled z lodi do presbytáře od západu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

husitských válek, byla mu, společně s dalším majetkem v severozápadních Čechách, potvrzena v držení od krále Zikmunda Lucemburského v roce 1436.²² Za stavebníka však nelze vyloučit ani jeho syna Jana, který za života svého otce dostával do přímé správy některé části nově nabytého majetku.²³ Jelikož se jednalo o příslušníky utrakvistické šlechty, nepřekvapí na závěru presbytáře reliéf kalicha v gotickém štítu, který je již značně protáhlý s delšími svislými stranami. Tvar štítu i symbol kalicha (**obr. 3**) tak opět jednoznačně odkazuje na dobu vzniku až po husitských bouřích. Otázkou však nadále zůstává stáří lodi a sakristie. Lod' je dnes pokryta kompaktními novodobými omítkami, které nedovolují jak studium zdíva lodi, tak jeho vztah k presbytáři. O středověkém stáří lodi svědčí pouze armování jihozápadního a severozápadního nároží skládané z větších pravidelně opracovaných kvádrů, které jsou pozorovatelné pod částečně opadanou omítkou na fotografiích z doby před opravou v 70. letech 20. století (**obr. 18**). Půdorysné rozměry lodi rovněž nedovolují rozhodnout, zdali může náležet starší či mladší středověké fázi, neboť nejsou nijak vyhraněné a jsou běžné po celé období gotiky. Vyloučit tedy nelze ani její shodné stáří s reliektem předpokládaného raně gotického presbytáře, přičemž rozdílnost v tloušťkách zdí nemusí být na překážku, neboť není pro toto období nijak

neobvyklá. U sakristie je situace komplikovanější, neboť v kostelních účtech z roku 1690 je kostel zmiňován bez sakristie, která byla toho roku vystavěna.²⁴ Tradiční umístění sakristie po severní straně presbytáře a její čtvercový půdorys s obvyklými rozměry však umožňuje zvažovat i její středověké stáří. To navíc podporuje i trojice armovacích kvádrů patrných v patě severozápadního nároží, které nesou stopy po opracování plošiny s plochými zuby, jež je pro toto období typická. Domníváme se proto, že v roce 1690 byla sakristie postavena na základech nebo spodních partiích starší stavby, která mohla již být v torzálním stavu. Jelikož je východní stěna sakristie přiložena až k mladšímu závěru presbytáře, je zřejmé, že její vznik lze spojit nejdříve s přestavbou presbytáře na přelomu 50. a 60. let 15. století. V tomto období lze počítat i s umístěním stávající pozdně gotické křtitelnice.

Případné stavební úpravy od konce 15. století až do čtyřicátých let 17. století se v pramenech nepodařilo dohledat, jistě se však nejednalo o významné zásahy, které by zásadním způsobem měnily charakter stavby. Po skončení třicetileté války v době nedostatku katolických kněží nebyla fara v Chouči již obsazena, nýbrž spravována z farnosti Želenice. Kostel se však nestal filiálním, ale komendátním, tj. s prozatímní správou.²⁵

²² Viz poznámka č. 7.

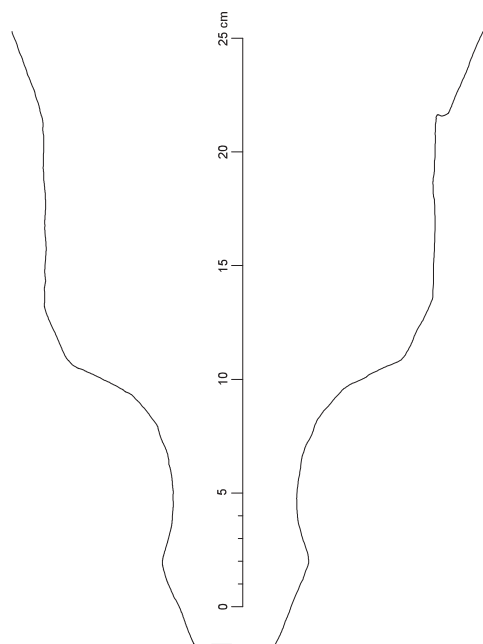
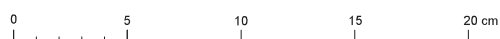
²³ Jan BOUKAL, *Jan z Vřesovic († 1478) – ve stínu slavného otce*, Památky, příroda, život 47, č. 3, Chomutov 2015, s. 7–16.

²⁴ „...protože v tomto kostele žádná sakristie nebyla, polír Bartl Holeček (Bartl Holetschek) z Bíliny vystavěl a zaklenul z gruntu novou.“ SOA Litoměřice, pobočka Kamýčká ulice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 654.

²⁵ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

Obr. 9. Pohled do klenby presbytáře od západu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 10. Profil žebra klenby presbytáře. Zaměření a kresba: Jaroslav Skopec, 2010.

Do farnosti Želenice spadaly ještě filiální kostel v Braňanech, osada Kaňkov, kaple v Mirošovicích a v Lišnicích. Prvním katolickým knězem spravujícím farnost se stal jezuitský misionář Andreas Czibis v letech 1650–1653.²⁶ Prvním skutečným farářem zde byl ustanoven až v letech 1654–1657 Jakobus Vitus Werner.²⁷

Před polovinou 17. století, konkrétně z let 1643–1650, pocházejí první písemné prameny hovořící o stavebních pracích na kostele. V tomto období byla opravena střecha, jak dokládají výdaje na šindele, hřeby šindeláky, hřebíky do prken a odměnu tesařům za opravu a pokrytí kostelní střechy.²⁸ Pro léta po roce 1650 jsou práce a materiál zaznamenávány po jednotlivých letech, účtovací období bylo vždy počítáno od sv. Martina do sv. Martina roku následujícího. V 50. letech 17. století docházelo k drobnějším opravám, které zahrnovaly především opravu střechy, sanktusníku, opravu zdiva a dlažby, rekonstrukci inventáře a výmalbu interiéru.²⁹ Další větší oprava se uskutečnila v roce 1662, kdy byla opět opravována střecha, zasklena okna a pět sty kusy cihel opraveno zdivo. Zápis také hovoří o odměně zedníkovi Matesu Gräfenovi za

²⁶ TAMTÉŽ.

²⁷ TAMTÉŽ.

²⁸ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 654.

²⁹ TAMTÉŽ.

Obr. 11. Detail severní konzole presbytáře.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

práci na nové lodi a prolomení nového okna.³⁰ Pramen bohužel polohu nového okna blíže nespécifikuje a současně takřka neporušené novodobé omítky nám jej neumožňují lokalizovat. Záznam z roku 1663 o nákupu materiálu a odměně tesaři za opravu hovoří o rekonstrukci kostelní věže,³¹ o jejíž bližší podobě a umístění nic nevíme, není však vyloučeno, že autor měl na mysli pouze věž sanktusníku.³² V roce 1666, kromě obvyklé výměny šindelů, proběhla také oprava brány v ohradní zdi.³³ Po tomto roce již množství oprav klesá a další významnější stavební činnost je zaznamenána až v roce 1677, kdy byla již zmíněným zedníkem Matesem Gräfenem znovu postavena rozvalená ohradní zeď kolem celého hřbitova včetně nové klenuté brány, do které byla zhotovena také nová vrata.³⁴ V letech 1679–1681 se péče o kostel soustředila pře-

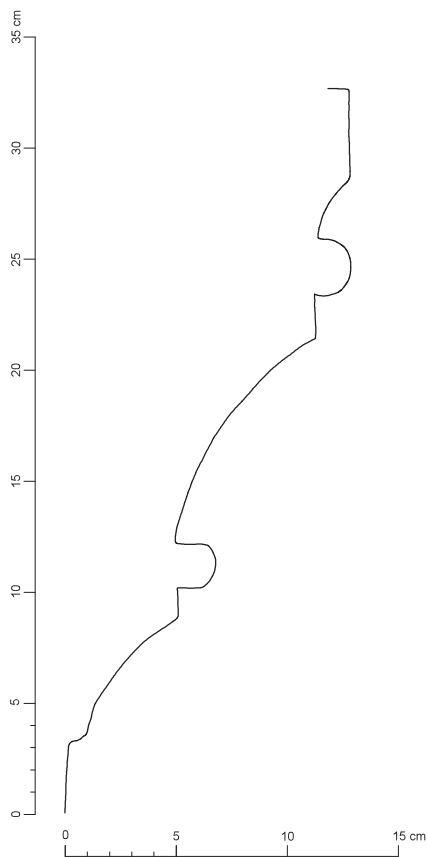
³⁰ TAMÉŽ.

³¹ TAMÉŽ.

³² Jelikož ani v mladších pramenech není věž blíže specifikována, nelze jednoznačně určit, zdali jí byla myšlena věž sanktusníková, či samostatně stojící, po níž se nedochovaly žádné stopy.

³³ TAMÉŽ.

³⁴ TAMÉŽ. Brána ve svých stojkách obsahuje i druhotně užitě kamenické prvky s okosenou hranou, které mohou náležet patrně pozdně gotickému, či renesančnímu ostění starší brány, nebo jinému otvoru kostela.

Obr. 12. Vertikální profil jižní konzole presbytáře.
Zaměření a kresba: Jaroslav Skopec, 2010.

devším na výměnu šindelů. Roku 1685 zhotovil rakovnický truhlář Hans Peter Rothmann nový oltář, do kterého byl vložen obraz věnovaný Marii Žofii hraběnkou z Lobkovic.³⁵

Na konci 17. století za sedmého faráře Ignáce Bumbela byl kostel v Chouči poškozen bleskem (snad i zapálen) a roku 1694 opraven.³⁶ Kostelní pamětní kniha, ze které tato informace pochází, byla psána až se stoletým odstupem, a proto se domníváme, že s touto informací může souviset údaj v kostelních účtech z roku 1690, hovořící o renovaci kostela, vystavení nového štítu a přestavbě sakristie včetně jejího zaklenutí. Bílinským tesařem Hansem Geisslerem byla také zastřešena a taškami pokryta sakristie a částečně opravena a zvýšena věž.³⁷ I v dalších letech se údržba kostela věnovala především střeše. V roce 1692 byla spolu s věží natřena červenou barvou, v roce 1694 vyměněno 850 tašek a 2000 šindelů.³⁸ Další blíže nespécifikované renovační práce proběhly v roce 1749 za pat-

³⁵ TAMÉŽ.

³⁶ SOkA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

³⁷ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 654.

³⁸ TAMÉŽ.

Obr. 13. Detail svorníku křížové klenby presbytáře s čtyřlístou rozetou. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 14. Detail svorníku závěru klenby presbytáře s hlavou Krista. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 15. Detail hlavy Krista umístěné na východojihovýchodním opěráku presbytáře kostela sv. Petra v Lounech. Foto: Tomáš Brož, 2010.

náctého faráře Franze Plodka („Franziscus Plodeck“).³⁹ Konkrétněji jsou rozepsány v kostelních účtech, které kromě střechy jmenují také opravy a bílení stěn kostela, oken a kovových prvků.⁴⁰ 30. září 1751 dostal kostel nové varhany, staré byly prodány do kaple v Patokryjích.⁴¹ V roce 1756 prošla opravou gotická křtitelnice,⁴² snad dostala současné barokní víko.⁴³ Z roku 1765 se zachoval v pamětní knize soupis materiálu pro opravu kostela. Z uvedeného rozpisu (stavební dřevo, cihelné tašky, šindele, hřebíky šindeláky, hřebíky do prken, vápno a Iněný olej) lze předpokládat, že se jednalo o opravu střechy,⁴⁴ což potvrzuje údaj z účtů, který hovoří o dvaadvaceti-

denní práci pokrývače a sedmidenní tesaře.⁴⁵ V roce 1775 byla opravena hřbitovní zeď,⁴⁶ v následujícím roce byla opravena zvonová stolice pomocí dubových sloupů.⁴⁷ V roce 1791 štafiroval Georg Zimmermann z Přísečnice hlavní oltář a kazatelnu, práci hradili dobrodinci z obce.⁴⁸ Drobné opravy pokračovaly i na počátku 19. století, kdy byly zrenovovány vstupní dveře, opět vyměněna část šindelů na střeše a sanktusniku.⁴⁹

Další záznamy pocházejí až z 2. poloviny 30. let 19. století. Jak uvádí pamětní kniha: „V roce 1838 se v obci nic zvláštního nestalo, kromě dokončení komendátního kostela v Chouči...“⁵⁰ Podle autora textu: „... 1. září 1837 začala stavba. Nejprve byla zcela sejmuta věž a střecha kostela, pak bylo vyzděno z vnějšku

³⁹ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno. Farní pamětní kniha byla založena roku 1751, starším dějům ve farnosti se věnuje pouze v několika stručných poznámkách při výčtu farářů.

⁴⁰ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 655.

⁴¹ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

⁴² TAMTÉŽ.

⁴³ UPČ 1, s. 532, uvádějí „křtitelnice pozdně gotická, kamenná, s barokním víkem“. Farní kronika zmiňuje jako výzdobu křtitelnic sv. Jana křtícího Ježíše v Jordánu.

⁴⁴ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

⁴⁵ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 655.

⁴⁶ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

⁴⁷ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 656.

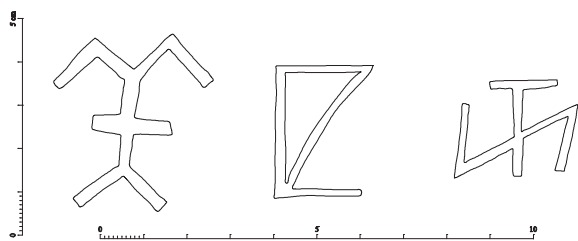
⁴⁸ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

⁴⁹ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 656.

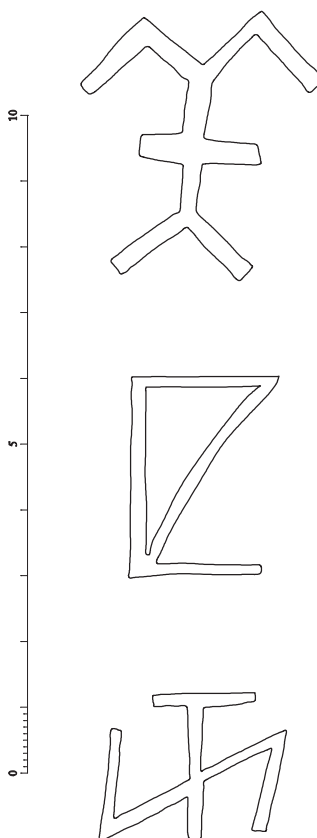
⁵⁰ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

Obr. 16. Krov presbytáře, pohled od jihozápadu.
Foto: Tomáš Brož, 2016.

Obr. 17_1. Soubor tří druhů kamenických značek, typ 1 vlevo, typ 2 uprostřed, typ 3 vpravo.
Zaměření a kresba: Jaroslav Skopec, 2010.

Obr. 17_2. Soubor tří druhů kamenických značek, typ 1 nahoře, typ 2 uprostřed, typ 3 dole.
Zaměření a kresba: Jaroslav Skopec, 2010.

Obr. 18. Severozápadní nároží lodi, pohled od severozápadu, inv. č. negativu 18326. Foto: NPÚ ú. o. p. Ústí nad Labem, 1965.

kostelní lodi sedm opěráků, na každé straně byla proražena tři velká okna, předsíň a boční dveře proti půlnoci úplně zrušeny, zdi lodi o dva lokty zvýšeny, nová střecha s taškami položena a nová věž pokrytá plechem byla zřízena hned za čelní zdi nad kostelní střechou, štítová zeď byla rovněž zcela nově vyžděna, podlaha v kostelní lodi zcela nově cihlami vydlážděna, proveden nový rákosový strop, také hudební kůr byl zcela nově zhotoven, a to tak, že vzduchové měchy varhan byly umístěny pod střechou, v sakristii bylo proraženo nové větší okno a kostel byl zevnitř i z vnějšku nablžen vápnem.⁵¹ Ze zápisu se dovídáme dříve neznámé informace, že před touto úpravou se na severní straně lodi nacházel vstup s předsíní. To, že opěráky lodi pocházejí až z této přestavby, dokládá jejich převážně cihelné zdivo viditelné na fotografii z poloviny 60. let 20. sto-

letí (**obr. 18**).⁵² Zvýšení stěn a skladba štítu je viditelná v krovu lodi (**obr. 16**) a na výše uvedených fotografiích.⁵³ Po zbytek 19. století se péče o kostel opět soustředila na drobnou údržbu, která však již byla poměrně sporadická. Ve 40. letech bylo opraveno zavěšení velkého zvonu, v 50. letech byla vyměněna všechna okna, v 60. letech opravena střecha, v 70. letech byl vyměněn plech na sanktusníku a opět opravena střecha.⁵⁴ To vedlo faráře Karla Trautzla, když se v roce 1889 ujal úřadu po Josefu Baumovi, k zápisu v pamětní knize: „Po mém pří-

⁵² NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, sbírka fotodokumentace, inv. čísla negativů: 7829, 7830, 18321–18326.

⁵³ Bližší podrobnosti k této přestavbě se bohužel nepodařilo dohledat, nicméně užití neogotických forem je v těchto letech v našich zemích poměrně neobvyklé.

⁵⁴ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 657.

⁵¹ TAMTĚŽ.

jezdu jsem shledal kostely v Želenicích a v Chouči v zoufalém stavu. (...) V Chouči byla věž bez jakékoliv krytiny. Déšť pronikal častokrát až dovnitř kostela, (...).“ Závady byly téhož roku odstraněny, což si vyžádalo 1017 zlatých 36 krejcarů rakouské měny. Opravy provedl bílinský stavební podnikatel Wenzel Langer.⁵⁵ Na počátku 20. století byla v roce 1908 opět opravována střecha, v roce 1913 pak kazatelna a boční oltáře.⁵⁶ K roku 1914 pamětní kniha farnosti Želenice poněkud lakonicky uvádí, že: „... v květnu byly ukončeny opravy a renovace na farních budovách, farním a filiálních kostelích.“⁵⁷ Sdílnější jsou patronátní spisy, které uvádějí, že opravy prováděl v roce 1914 v kostele v Chouči bílinský stavitel Wenzel Langer. Choučský kostel byl zcela bez prostředků, náklady, které dosáhly výše 1418 korun 66 haléřů, měly být hrazeny z prostředků kostela volevčického. Tyto opravy byly součástí větší zakázky zadávané již roku 1912 (opravy kostelů a far v Českých Zlatnících, v Želenicích, Braňanech, Patokryjích, Chouči, Libčevsi a v Nové Vsi v horách). V kostele v Chouči se jednalo o nátěr exteriéru a interiéru, položení nového kamenného prahu u vchodu do kostela a dlažby v sakristii (dopis z 5. 9. 1912).⁵⁸ Válečná léta přinesla choučskému kostelu, podobně jako mnohým jiným, rekvírování zvonů pro válečné účely. První proběhlo 28. prosince 1916, kdy byl odebrán jeden zvon z Želenic, dva zvony z Brňan, jeden z Chouče. „Pročež budou nadále znít jako válečná děla.“⁵⁹ Druhé proběhlo o rok později: „V měsíci září byly zrekvírovány z kostelů tři zvony, a sice ve farním kostele v Želenicích, v komendátním kostele v Chouči a v kapli v Mirošovicích.“⁶⁰

Po vzniku Československé republiky je v účetních knihách zachycena pouze jedna událost, a to oprava střechy pokrývačem Schrammem v roce 1920.⁶¹ Pamětní kniha pak uvádí, že v roce 1929 byly renovovány varhany a vyměněn měch. Větší část nákladů, které činily 4 000 Kč, nesla obec, menší část pokryla sbírka.⁶² Případné další akce obnovy se v dostupných pramenech nepodařilo nalézt. Po poválečném odsunu původního německého obyvatelstva klesl počet věřících obyvatel vesnice na naprosté minimum. V 60. letech 20. století byl zapsán pod rejstříkovým číslem 5-2612 jako nemovitá kulturní památka, ale na péči o něj se to příliš neprojevalo. Až v roce 1972 schválilo Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody opravu, při které byly sejmuty veškeré omítky, přelo-

žena střecha a osazeny okapní svody.⁶³ Můžeme jen litovat, že při této akci nebyla provedena žádná fotodokumentace, která by nám přiblížila především vztah jednotlivých konstrukcí pod omítkami či odhalila starší otvory. Tyto práce byly pravděpodobně poslední, které se na kostele uskutečnily. Kostelu není dlouhodobě věnována téměř žádná péče a postrádá i základní udržovací práce, bez nichž hrozí velmi rychle zhoršování jeho stavebně technického stavu.

ZÁVĚR

Odhlédneme-li od nejisté podoby a datace nejstarší doložitelné fáze kostela, která je jistě velmi hodnotnou součástí stavby, pak za naprosto ojedinělou v širším regionálním kontextu můžeme považovat jeho mladší gotickou úpravu. Oproti staršímu časovému zařazení, které klade literatura do druhé třetiny 14. století, jej nově musíme posunout bezmála o jedno století až do období přelomu 50. a 60. let 15. století. Přestavba tak spadá do časového období vlády Jiřího z Poděbrad, které není z hlediska architektury hlouběji probádané. Je to dáno obecnějším, byť pozvolně se měnícím, názorem, že toto období po vyčerpávajících husitských válkách nepřálo větším stavebním podnikům. Zdá se však, že minimálně v prostoru mezi Bílinou, Louny a Štětím bude nutné s podobnými realizacemi počítat ve větší míře.⁶⁴ V tomto směru zaujímá choučský kostel jedinečné postavení, neboť jej lze prokazatelně spojit s reprezentací nové utrakvistické elity. Svědčí pro to jak existence utrakvistických držitelů obce, tak znamení kalicha umístěné na kostele. Podobných dokladů v rámci sakrální architektury se nedochovalo příliš mnoho,⁶⁵ neboť detaily ukazující na utrakvistickou konfesi v průběhu času zanikaly, zejména při rekatolizaci po Obnoveném zřízení zemském po roce 1627.

⁵⁵ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 1751–1898, Kniha 1, nestránkováno.

⁵⁶ SOA Litoměřice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 657.

⁵⁷ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 2, s. 21.

⁵⁸ SOA Litoměřice, pobočka Kamýčká, Fond Lobkovicové roudničtí, Velkostatek Bílina, patronátní spisy 1914, karton 246, dopis z 5. září 1912.

⁵⁹ SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 2, s. 33.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 35.

⁶¹ SOA Litoměřice, pobočka Kamýčká ulice, fond Lobkovicové roudničtí – Velkostatek Bílina, účty kostela v Chouči, inv. č. 658.

⁶² SOKA Most, Archiv fary Želenice, inv. č. 1, pamětní kniha 2, s. 41.

⁶³ NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, odborná spisovna, složka Chouč, kostel sv. Kateřiny.

⁶⁴ Do časového období mezi koncem husitských bouří a nástupem Jagellonců na Český trůn lze ještě například zařadit výstavbu kostela Nejsvětější Trojice v Sulejovicích, sv. Kateřiny v Medvědicích či přestavbu kostela sv. Petra v Lounech, sv. Mikuláše v Lounkách a sv. Havla v Račiněvsi. Více Jaroslav SKOPEČ, *Kostely 2. třetiny 15. století v severozápadních Čechách*, in: Dějiny staveb, v tisku.

⁶⁵ Namátkou lze zmínit kružbu s kalichem v severním hrotitím okně západního průčelí lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi, kde se rovněž ve vrcholu jižního portálu nachází reliéf anděla držícího erb s kalichem. Kalich byl také umístěn ve vrcholu štítu Týnského chrámu v Praze.